

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΣΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΛΕΙΒΝΙΖ

Δ. Α. ΑΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΥ

Κάθε προσπάθεια ολοκληρωμένης αποτίμησης του ρόλου που παίζει μία έννοια (ή μία ομάδα εννοιών) στα πλαίσια μίας γνωστικής περιοχής οφείλει να έχει δύο τουλάχιστον θεμελιώδεις συνιστώσες. Η πρώτη αναφέρεται στα φιλοσοφικά και η δεύτερη στα συστημικά χαρακτηριστικά της έννοιας. Τα φιλοσοφικά χαρακτηριστικά συνεισφέρουν στη μορφοποίηση και ταξινόμηση των συστημικών χαρακτηριστικών, μέσα σε μία διαδικασία αμοιβαίου αλληλοκαθορισμού, που οδηγεί στην παγίωση μίας συνολικής φιλοσοφικής και συστημικής θεώρησης της συγκεκριμένης γνωστικής περιοχής. Αντίστροφα, τα συστημικά χαρακτηριστικά της γνωστικής περιοχής καθορίζουν την συστημική τοπογραφία και τα όρια μέσα στα οποία οφείλουν να συμβιούν τα ιδιαίτερα φιλοσοφικά χαρακτηριστικά της συγκεκριμένης έννοιας ή ομάδας εννοιών. Στα πλαίσια ενός τέτοιου αλληλοκαθορισμού, η συστημική τοπογραφία καθώς και η γενική φιλοσοφική θεώρηση μίας γνωστικής περιοχής συμφύρονται, έτσι ώστε τα όρια μεταξύ του καθαρώς ενδοσυστημικού και του καθαρώς φιλοσοφικού να παραμένουν άσαφη και δυσδιάκριτα.

Έτσι, η γνωστική περιοχή διαθέτει, μεταξύ άλλων, και στοιχεία καθορισμού της που δεν ανήκουν καθαρά στην ίδια. Δεν είναι μόνο η κατάλληλη και αυτάρκης συνάρθρωση των εννοιολογικών της κόμβων, αλλά και οι γνωσιακά όριακές της συνθήκες (τά μεταφυσικά ερωτήματα που δεν ανήκουν σ' αυτήν και που, πολλές φορές, πρέπει να απαντηθούν ανεξάρτητα απ' αυτήν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο) που καθορίζουν τα γενικά φυσιογνωμικά της στοιχεία.

Τά συστημικά χαρακτηριστικά μίας έννοιας (ή μίας ομάδας εννοιών) σχετίζονται με τα φιλοσοφικά της χαρακτηριστικά, παρά τό ότι φαινομενικά διατηρούν την σχετική ανεξαρτησία τους, στο μέτρο που μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ανήκουν στο εννοιολογικό πλέγμα μίας μεθοδολογικά στέρεας και επιστημολογικά αποκαθαρμένης από μεταφυσικά ερωτήματα γνωστικής περιοχής. Αυτή η φαινομενική ανεξαρτησία τους οφείλεται στο γεγονός ότι η σημασιολογική συνάρθρωση τους, στην ολότητά της, καθορίζει, από μόνη της, τό νοηματικό περιεχόμενο της περιοχής, οι δε διαδικασίες μετάβασης από ένα κομβικό σημείο του εννοιολογικού πλέγματος, στο οποίο ανήκουν, σε κάποιο άλλο ύπακούουν σε κριτήρια, που τό έλλογο δν, στην αντίστοιχη ιστορική φάση στην οποία βρίσκεται, μπορεί να χαρακτηρίσει ως αυστηρώς επιστημονικά.

Τό νόημα του όρου «άναπαράσταση» είναι δυνατόν να άναζητηθεί και έντοπισθεί σε άρκετές και, πολλές φορές, διάφορες μεταξύ τους εννοιολογικές περιοχές. Τέτοιες περιοχές, με τή σειρά τους, είναι δυνατόν να ανήκουν σε κατηγορίες εννοιολογικών πλαισίων με περισσότερο ή λιγότερο έντονο επιστημονικό, φιλοσοφικό, αισθητικό, κτλ., χαρακτήρα. Τό νοηματικό περιεχόμενο του συγκεκριμένου όρου, συνελπώς, ποικίλει ως καθοριζόμενο και άπό τή θέση του έντός των ορίων ενός, εκάστοτε συγκεκριμένου, εννοιολογικού πλαισίου και άπό τήν ιδιαίτερη

φύση του πλαισίου αυτού. Παρά ταύτα, η ύπαρξη πολλαπλών νοηματικών περιεχομένων δεν είναι δυνατόν να μάς αποκρύψει το γεγονός ότι η συνολοθεωρητική τομή τους είναι μη-κενή. Ὑπάρχει, δηλαδή, ένας σκληρός νοηματικός πυρήνας του ὄρου, σχεδόν ανεξάρτητος ἐννοιολογικῶν πλαισίων. Σύμφωνα με τὸν πυρήνα αὐτόν, ἀναπαράσταση εἶναι δυνατόν νά εἶναι εἴτε μία διαδικασία ἐξεικόνισης εἴτε μία, ἐν τέλει, σχέση ἐξεικονίζοντος καί ἐξεικονιζομένου, προϋποθέτουσα τήν ὑπαρξή καί τῶν δύο πόλων της καί ἐδραζομένη, στό βαθμό πού κάτι τέτοιο ἐπιτρέπει ἢ καί ἐπιβάλλει τό ἀντίστοιχο ἐννοιολογικό πλαίσιο, στήν ὑπαρξή συγκεκριμένων ἀναλογιῶν δομικῆς ὕψης μεταξύ τῶν πόλων αὐτῶν.

Ὁ σκοπός αὐτῆς τῆς μελέτης εἶναι ἡ διερεύνηση τοῦ ρόλου τῆς ἔννοιας τῆς ἀναπαράστασης στό φιλοσοφικό ἔργου τοῦ Leibniz καί ἢ, στό πλαίσιο αὐτό, διατύπωση καί ὑποστήριξη συγκεκριμένης πρότασης σχετικά μέ τίς διαφορές καί ὁμοιότητες πού παρουσιάζει τό φιλοσοφικό αὐτό ἔργο πρὸς αὐτό τοῦ Descartes.

Γιά νά μελετήσῃ κανεῖς σωστά τή φιλοσοφία τοῦ 17ου καί τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 18ου αἰῶνα χρειάζεται νά ἐντοπίσῃ καί ἐπισημάνῃ τά γενικά ἐνοποιητικά, ἐννοιολογικά χαρακτηριστικά τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων, πού τότε ἀναπτύχθηκαν καί διατυπώθηκαν. Βασική προϋπόθεση αὐτοῦ θά πρέπει νά εἶναι ἡ ὑπαρξή τέτοιων χαρακτηριστικῶν καί ὄχι μιά *ad hoc* εὑρεση - θέσπιση τους, ἰκανή καί ἀναγκαῖα πολλές φορές γιά τή στήριξη ἑνός, ἐκ τῶν προτέρων ἐπιλεγμένου, γενικοῦ, ἐρμηνευτικοῦ μοντέλου - σχήματος. Ἡ ἀναγκαιότητα τῆς θεώρησης γνησίων γενικῶν χαρακτηριστικῶν δέν προκύπτει μόνο ὡς αἴτημα ὑπαγορευόμενο ἀπό ἐρευνητικές τάσεις πρὸς συνολικές, γενικές θεωρήσεις, ἀλλά καί ἐπιβάλλεται ἐκ τῶν πράγματων, ὅταν τέτοια γνήσια, γενικά χαρακτηριστικά κάνουν ἐμφανῆ τήν παρουσία τους στό, πρὸς ἐρμηνεία καί διερεύνηση, συγκεκριμένο φιλοσοφικό corpus. Εἶναι δέ τότε καί μόνο τότε πού μιά θεώρηση των, ὡς θεμελιωδῶν ἐρμηνευτικῶν κόμβων γιά τήν ἀρθρωση μιᾶς ἐνιαίας ἐρμηνευτικῆς γραμμῆς, εἶναι ἐπιστημονικά ἔγκυρη.

Ἡ θέση τῆς ἔννοιας τῆς ἀναπαράστασης, στά φιλοσοφικά συστήματα τοῦ 17ου καί τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 18ου αἰῶνα, ὑποστηρίζουμε ὅτι ὑπῆρξε κεντρική καί ἀπόλυτα καθοριστική γιά τήν συνάρθρωση - συναρμολόγηση τους. Τά συστήματα αὐτά ὑπῆρξαν *ἀναπαραστασιακά*. Τί ὁμως ἐννοοῦμε μ' αὐτό; Τί σημαίνει ὁ ὄρος «ἀναπαράσταση» καί πῶς ἡ ἀναπαράσταση, ὡς ἔννοια ἑνός μετα-φιλοσοφικοῦ ἐπίπεδου, μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ γιά τήν περιγραφή καί ἐρμηνεία τῶν φιλοσοφικῶν συστημάτων τοῦ 17ου καί τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 18ου αἰῶνα;

Εἶναι δυνατόν νά θεωρήσουμε τά φιλοσοφικά αὐτά συστήματα ὡς *ἀναπαραστασιακά* ὑπό τήν ἔννοια ὅτι, σύμφωνα μέ αὐτά καί σέ ἕνα πρῶτο ἐπίπεδο προσέγγισης, μετέχουμε ἐπιστημολογικά αὐτοῦ τοῦ κόσμου μέ ἕναν καί μόνον τρόπο· *ἀναπαριστώντας τον*. Μιά κοινή ἀποδοχή - θέση τῶν φιλοσοφικῶν αὐτῶν συστημάτων ἦταν ὅτι μεσεγγυητής γιά τήν ἐγκυρότητα καί τήν συμφωνία ἀναπαραστάσεων - ἀναπαριστωμένων ἦταν ὁ Δημιουργός, ὁ ὁποῖος, ὡς πανάγαθος, δέν ἦταν δυνατόν νά μάς ἀπατᾷ¹. Ἡ ἀναπαράσταση, ὡς θεμελιώδης δομική ἔννοια γιά μιά θεωρία ἀλήθειας, στηριζόταν στήν πίστη τῶν χριστιανῶν διανοητῶν τοῦ 17ου καί τοῦ πρώτου μέρους τοῦ 18ου αἰῶνα στήν ὑπαρξή Θεοῦ - Δημιουργοῦ. Ἀνεξαρτήτως τῶν θεολογικῶν προεκτάσεων μιᾶς τέτοιας θέσης - πίστεως, ἕνα πράγμα εἶναι σίγουρο· ὁ ρόλος πού ἔπαιξε στό ἐπίπεδο τῆς φιλοσοφίας

υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικός. Ἡ ἀναπαράσταση, ὡς ἐγγυημένη ἀπὸ τὴν Δημιουργό, ἔπρεπε νὰ ἀποτελεῖ πηγὴ ἀλήθειας καί, ὑπ' αὐτὴν τῆς τὴν ιδιότητα, ἔπρεπε, σὲ τελευταία ἀνάλυση, νὰ εἶναι μιά σχέση πού, ὡς πρὸς τὰ βασικά τῆς στοιχεῖα, μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθεῖ ὡς ἰσομορφική.

Ἡ μελέτη τῆς, εἰδικοῦ τύπου, ἀναπαραστασιακῆς μεταφυσικῆς τοῦ Leibniz ἀπαιτεῖ τὴν γρήγορη ἐξέταση τῶν βασικῶν στοιχείων τῆς καρτεσιανῆς φιλοσοφίας, δεδομένου ὅτι στὰ πλαίσια τῆς παράδοσης πού αὐτὴ δημιουργήσε ἀναπτύχθηκαν τὰ ὑπόλοιπα φιλοσοφικά συστήματα τῆς ἐποχῆς. Ἡ καρτεσιανὴ ἀναπαραστασιακὴ μεταφυσικὴ στηριζόταν στὴν ἀποδοχὴ τῆς ὑπαρξῆς οὐσιῶν - προτύπων στό νοῦ τοῦ Δημιουργοῦ καί στὴν πίστη ὅτι αὐτές ὑποστασιοποιούνταν διτὰ, ὡς ὕλικές πραγματικότητες καί ὡς αἰσθητηριακά ἢ νοητὰ περιεχόμενα ἀντιστοίχων ἀντιληπτικῶν ἢ νοητικῶν πράξεων. Ἡ καρτεσιανὴ θεωρία αἰσθητηριακῆς ἀντίληψης εἶχε ὡς βάση τῆς τὴν πίστη στὴν ὑπαρξὴ μίας μηχανιστικῆς ἀλυσίδας μεταφορᾶς τῶν αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων ἀπὸ τὰ αἰσθητήρια ὄργανα σὲ ἕναν ἀντίστοιχο ἀδένα - κέντρο. Ὁ ἀδένας αὐτὸς μεταμορφωνόταν κατάλληλα, παίρνοντας ὅλα τὰ γεωμετρικά χαρακτηριστικά τοῦ ἀντικειμένου, ἢ εἰκόνα τοῦ ὁποῖου διαβιβαζόταν μέσω τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων. Ἡ στοιχειώδης, ὁμως, αὐτὴ μηχανιστικὴ ἀντιμετώπιση τῆς μεταφορᾶς αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων δέν ἦταν δυνατόν νὰ ἀποτελεῖσει ἐξηγητικὸ πρότυπο γιὰ τὸν ἀπαιτούμενο ἰσομορφισμὸ ὕλικου ἀντικειμένου καί τελικῆς αἰσθητηριακῆς εἰκόνας του. Ἡ μηχανιστικὴ μεταφορὰ αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων ἦταν μιά διαδικασία διαδοχικῶν ὕλικῶν ἐξομοιώσεων καί, ὑπ' αὐτὴν τῆς τὴν ιδιότητα, δέν ἦταν ἀρκετὴ νὰ ἐξηγήσει τὴν τελικὴ ὁμοιότητα εἰκόνας στόν νοῦ τοῦ δέκτη αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων, καί ὕλικου ἀντικειμένου - προτύπου τῆς. Ὁ ἰσομορφισμὸς εἰκόνας καί ὕλικου ἀντικειμένου - προτύπου τῆς ἦταν αἷτημα πού προέκυπτε ἀπὸ τὴν πίστη ὅτι ὁ Δημιουργός, ὡς πανάγαθος, δέν ἦταν δυνατόν, κάτω ἀπὸ κανονικὲς συνθήκες², νὰ μᾶς ἀπατᾷ σχετικά μὲ αὐτὰ πού βλέπουμε, πού ἀκοῦμε, κτλ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά ἕνας ἰσομορφισμὸς μεταξὺ ὕλικῶν πραγματικότητων καί μὴ ὕλικῶν εἰκόνων τους, σχηματιζομένων στό νοῦ ἀντιστοίχου δέκτη αἰσθητηριακῶν μηνυμάτων, δέν ἦταν δυνατόν νὰ ἐξηγηθεῖ μὲ μιά αἰτιακὴ ἀλυσίδα διαδοχικῶν ὕλικῶν ἐξομοιώσεων. Ἐτσι αὐτὸ πού ἀπέμενε ἦταν ἡ μεσεγγύηση τοῦ Δημιουργοῦ γιὰ τὴν τελικὴ συμφωνία ὕλικῆς πραγματικότητας καί γνώσης τῆς.

Κατὰ τὸν Descartes, τὸ θεμελιῶδες, ἀναπαραστασιακὸ καί ἐξηγητικὸ τοῦ γνωσιακοῦ ἰσομορφισμοῦ σχῆμα ἦταν τριπολικὸ καί εἶχε ὡς ἐξῆς: Ὁ Δημιουργός, ὡς ἀνεξαρτήτως χρόνου ὑπάρχων, προηγεῖται τοῦ χωροχρονικοῦ δημιουργήματός του. Ὡς Δημιουργός διέθετε καί διαθέτει στό νοῦ του τὰ οὐσιώδη πρότυπα ὄλων τῶν ἐν χρόνῳ δημιουργημάτων του. Ἡ πράξη τῆς δημιουργίας ἦταν πράξη κατασκευῆς ὁμοιωμάτων αὐτῶν τῶν οὐσιωδῶν προτύπων. Τέτοια ὁμοιώματα μπορούσαν νὰ εἶναι εἴτε συγκεκριμένες ὕλικές πραγματικότητες, π.χ. τὸ δέντρο στὴν ἀλὴ τοῦ σπιτιοῦ μου, εἴτε νοητὲς πραγματικότητες, π.χ. ἡ εἰκόνα τοῦ δέντρου πού ἔχω στό νοῦ μου, καθὼς κοιτάζω τὸ δένδρο πού εἶναι στὴν ἀλὴ τοῦ σπιτιοῦ μου. Γιὰ τὸ δέντρο τῆς ἀλῆς τοῦ σπιτιοῦ μου, καθὼς καί γιὰ ὅλα τὰ ὕλικά ἀντικείμενα, ὁ Descartes χρησιμοποίησε τὸν ὄρο «μορφικὴ πραγματικότητα»³, ἐνῶ γιὰ τὰ νοητὰ ἀπείκασματα τῶν τῶν ὄρο «ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα»⁴. Τὰ εἶδη αὐτὰ πραγματικότητας ἀποτελοῦσαν τίς δύο μοναδικές ἐκδοχὲς ὑποστασιο-

ποίησης, ή πραγμάτωσης, τών προϋπαρχόντων ουσιασθών προτύπων τους. Ό, σέ κανονικές συνθήκες, γνωσιακός ίσομορφισμός τών δύο αυτών μορφών πραγματικότητας όφειλόταν, σύμφωνα μέ τόν Descartes, στό γεγονός τής κοινής τους έκπόρευσης. Έμοιαζαν μεταξύ τους γιατί ήταν ύποστασιοποιήσεις, πραγματώσεις τής ίδιας θεϊκής ιδέας. Παρά ταύτα, ό γνωσιακός ίσομορφισμός τους δέν σήμαινε, γιά τόν Descartes, μετοχή τους στά αυτά ακριβώς σύνολα ιδιοτήτων. Οι ιδιότητες που τίς χαρακτήριζαν μπορούσαν νά χωρισθοῦν, κατά Descartes, σέ δύο κατηγορίες, σ' αυτήν τών *πρωτεουσών* και σ' αυτήν τών *δευτερουσών* ιδιοτήτων. Στην πρώτη κατηγορία θεωρούσε ότι ανήκαν τό σχήμα και γενικά οι γεωμετρικές ιδιότητες τών αντικειμένων, στην δεύτερη τά χρώματα. Οι πρωτεουσες ήταν, γι' αυτόν, ιδιότητες και τών υλικών αντικειμένων και τών εικόνων τους, ενώ οι δευτερεουσες ήταν ιδιότητες μόνον τών αισθητηριακών απεικασμάτων τής υλικής πραγματικότητας. Κοντολογίς, τό δέντρο τής αλλής του σπιτιού μου είναι πράσινο γιατί έτσι προσλαμβάνεται από τά αισθητηριακά μου όργανα ή λεπτή γεωμετρική ύφή τής επιφάνειας του φυλλώματός του, μέ διάμεσο τόν ιδιαίτερο τρόπο που συμπεριφέρεται πάνω σ' αυτήν την επιφάνεια τό φώς.

Ό Leibniz διεμόρφωσε τό σύστημά του⁶ στά πλαίσια τής καρτεσιανής φιλοσοφικής παράδοσης. Έτσι, θεωρούσε δεδομένη τή διάκριση μεταξύ μορφικής και αντικειμενικής πραγματικότητας. Τό θεμελιώδες αναπαραστασιακό γνωσιακό σχήμα ήταν και γι' αυτόν τριπολικό. Οι ιδέες - πρότυπα στό νοῦ του Δημιουργού ήταν τά ουσιασθόδη αίτια ύπαρξης και τής μορφικής και τής αντικειμενικής πραγμάτωσης των. Αδτές οι ιδέες - πρότυπα είναι δυνατόν νά αντιπαραβληθοῦν πρὸς τίς πλατωνικές ιδέες, τών όποιων είναι σίγουρο πὸς αποτελοῦν τους, κατά μίαν όρισμένη έννοια, μακρινούς άπογόνους. Τό όντολογικό status τών πλατωνικών ιδεών ήταν, βέβαια, διάφορο του αντίστοιχου status τών κατά Descartes ή Leibniz, ιδεών-προτύπων, στόν βαθμό, τουλάχιστον, που ή ύπαρξη τών δεύτερων ήταν έξηρητημένη από την ύπαρξη του Δημιουργού. Είναι, άλλωστε, φυσιολογική και άναμενόμενη μιά τέτοια έξάρτηση όταν κανείς σκεφθεί ότι οι Εύρωπαίοι διανοητές του 17ου και τών άρχών του 18ου αιώνα ήσαν, πρωτίστως, χριστιανοί. Παρά ταύτα, ή προτερότητα αυτών τών ιδεών - προτύπων, σέ σχέση πρὸς τίς μορφικές ή αντικειμενικές πραγματώσεις των, παραπέμπει κατ' εὐθείαν στην πλατωνική όντολογία.

Παρά τίς όμοιότητες του φιλοσοφικού συστήματος του Leibniz πρὸς αυτό του Descartes σέ κάποια πολύ γενικά πράγματα, ή δλη διαμόρφωση του δεύτερου διαφέρει ριζικά πρὸς αυτήν του πρώτου. Υποστηρίζουμε ότι τό σύστημα του Leibniz υπήρξε, μεταξύ άλλων, τό προϊόν δύο άλληλοσυγκρουομένων φιλοσοφικών αίτημάτων, σχετικών πρὸς την λεπτή ύφή του κόσμου. Σύμφωνα πρὸς τό πρώτο αίτημα, ό,τιδήποτε σύνθετο θά έπρεπε νά αποτελείται από πράγματα άπλά. Στο επίπεδο τών όντων, έμβίων και μή, ήταν άπαραίτητη, γιά τόν Leibniz, ή ύπαρξη ουσιασθών θεμελίων, αποτελουμένων από άπλές, μή περαιτέρω αναλύσιμες, ή διαίρέσιμες, ουσίες τίς όποιες όνόμασε *μονάδες*. Τά παραθέματα που ακολουθοῦν είναι άκρως άποκαλυπτικά.

1. *Ουσία* είναι ένα όν δυνάμενο νά πράττει. Κάθε ουσία είναι άπλή ή σύνθετη. *Άπλή* ουσία είναι αυτή που δέν έχει μέρη. *Σύνθετη ουσία*

είναι μία συλλογή άπλών ουσιών. Μονάς είναι έλληνική λέξη, που σημαίνει ένότητα, ή αυτό που είναι ένα. Τά σύνθετα αντικείμενα, ή σώματα, είναι πολλαπλότητες... Είναι αναγκαίο να υπάρχουν παντού άπλές ουσίες γιατί χωρίς αυτές δεν θά ύπήρχαν σύνθετες.⁷

1. 'Η μονάδα τήν όποία πρόκειται να συζητήσουμε εδώ δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία άπλή ουσία ή όποια ύπεισέρχεται στις σύνθετες. 'Απλή σημαίνει δίχως μέρη.

2. Πρέπει να υπάρχουν άπλές ουσίες επειδή υπάρχουν σύνθετες, δεδομένου ότι τό σύνθετο δεν είναι τίποτε άλλο παρά μία συλλογή ή συνάθροιση άπλών⁸.

Σύμφωνα προς τό δεύτερο αίτημα ή ύλική πραγματικότητα θά έπρεπε να είναι έπ' άπειρον διαιρέσιμη. Κατ' επέκταση, έπ' άπειρον διαιρέσιμοι θά έπρεπε να είναι και ό χρόνος και ό χώρος.

'Υπάρχει συνεχής έκταση όπουδήποτε υποτίθεται ότι υπάρχουν σημεία έτσι τοποθετημένα, ώστε να μην υπάρχουν δύο (διάφορα μεταξύ τους) μεταξύ τών όποιων να μην ύπάρχει ενδιάμεσο σημείο⁹. 'Η έκταση είναι μία άφαίρεση από τό έκτεταμένο και τό έκτεταμένο είναι ένα συνεχές του όποιου τά μέρη συνύπάρχουν, δηλαδή ύπάρχουν ταυτόχρονα¹⁰.
10. 'Επίσης θεωρώ, ως γενικά άποδεκτό, ότι κάθε δημιουργημένο από τόν Θεό - Δημιουργό όν ύπόκειται σε άλλαγή και έπομένως και ή δημιουργημένη μονάδα: επιπλέον (θεωρώ) ότι αυτή ή άλλαγή είναι συνεχής σε κάθε μία (μονάδα)¹¹.

Τά δύο αυτά αίτήματα είναι άλληλοσυγκρουόμενα γιατί ή διατήρηση τής αρχής τής αναγωγής τών συνθέτων ουσιών σε μή - περαιτέρω αναγωγίμες, και έπομένως μή - περαιτέρω διαιρέσιμες μονάδες, προσκρούει στην άποδοχή τής έπ' άπειρον διαρροσιμότητας παντός έκτεταμένου. 'Ετσι, οι μονάδες δεν θά έπρεπε να είναι έκτεταμένες άν έπρεπε να είναι μή - περαιτέρω διαιρέσιμες. 'Από τήν άλλη μεριά, δεν θά έπρεπε να είναι μή - περαιτέρω διαιρέσιμες άν ήταν ύπαρκτές έν χώρω και έπομένως έκτεταμένες. 'Η έκδοχή, οι μονάδες να καταλαμβάνουν τή θέση χωρικών σημείων θεωρήθηκε από τόν Leibniz άπορριπτέα, δεδομένου ότι παν ύπάρχον στόν χώρο όφείλει να είναι τρισδιάστατο. 'Ετσι, ή μόνη παραμένουσα έκδοχή ήταν αυτή που τελικά υιοθετήθηκε από τόν Leibniz: οι μονάδες, οι θεμελιώδεις αυτές ουσίες από τίς όποιες σύγκεται ό κόσμος, όφείλουν να μην κείνται έν χώρω και να μην άλλάζουν έν χρόνο, ό δέ χώρος και χρόνος να είναι φαινόμενα καλώς θεμελιωμένα (*bene fundata*) πάνω στη συνολική άμοιβαία, προοπτική αναπαράσταση από κάθε μία τους, όλων τών άλλων μονάδων, καθώς αυτές άλλάζουν αναπαραστάσεις.

... όπου δεν ύπάρχουν μέρη, είναι άδύνατο να έχουμε είτε έκταση είτε σχήμα είτε διαιρεσιμότητα. Οι μονάδες είναι τά πραγματικά άτομα τής φύσης: κοντολογίς είναι τά στοιχεία από τά όποια άποτελούνται τά πράγματα¹¹.

2. Οι μονάδες, μή έχοντας μέρη, δεν μπορούν ούτε να κατασκευαστούν ούτε να καταστραφούν. Δεν είναι δυνατόν ούτε να άρχίσουν (ύπάρχουσες) ούτε να τελειώσουν φυσιολογικά και έπομένως διαρκούν

όσο διαρκεί και τό σύμπαν, τό όποιο αλλάζει αλλά δέν καταστρέφεται. Δέν είναι δυνατόν νά έχουν μορφή γιατί δέν έχουν μέρη. Έπειτα ότι μία μονάδα, καθ' έαυτήν, και σέ κάθε συγκεκριμένη χρονική στιγμή δέν μπορεί νά διακριθεί από όποιαδήποτε άλλη, παρά μόνο από τίς έσωτερικές της ιδιότητες και δράσεις, και αυτές είναι μόνον οι αντίληψεις της — δηλαδή οι αναπαραστάσεις του συνθέτου, ή αυτού που υπάρχει έξω, στό άπλό — και οι πραξιακές προδιαθέσεις της — δηλαδή οι τάσεις της νά αλλάζει αναπαραστάσεις — που είναι οι (κανονιστικές) άρχές της άλλαγής. Και αυτό γιατί ή άπλότητα μιας ουσίας δέν αποκλείει την πολλαπλότητα ιδιοτήτων οι όποιες βρίσκονται, έξ αναγκαιότητα, μαζί στό πλαίσια της ίδιας ουσίας· και αυτές οι ιδιότητες όφείλουν νά αποτελούνται από μία ποικιλία σχέσεων αντίστοιχίας τίς όποιες έχει ή ουσία μέ τά έξω πράγματα¹².

... οι μονάδες δέν έχουν παράθυρα μέσω των όποιων θά μπορούσε ό,τιδήποτε νά εισέλθει ή νά εξέλθει¹³.

Είναι λοιπόν άρκετά σαφές ότι οι μονάδες, μή έχουσες μέρη και έπομένως μή καταλαμβάνουσες έκταση, δέν μπορούν νά έχουν μορφή και νά είναι χωρικά προσδιορίσιμες. Κατ' ανάγκη, ενώ μεταβάλλονται, δέν μεταβάλλονται έν χρόνο, γιατί κάτι τέτοιο θά σήμαινε ότι καταλαμβάνουν τόπο στό χώρο. Τέλος, δέν άλληλοεπιδρούν, δέν διαθέτουν παράθυρα έπαφής μέ τίς υπόλοιπες. Αυτό που μόνο κάνουν είναι νά αναπαριστούν όλες τίς άλλες καθώς αυτές αναπαριστούν. Είναι αναπαραστασιακοί μηχανισμοί οι όποιοι θά μπορούσαν νά συγκριθούν μέ κινηματογραφικές μηχανές προβολής, διαθέτους, στό μέτρο του δυνατό, συνείδηση των προβαλλομένων και προγραμματισμένες νά λειτουργούν στό διηλεκές. Ο βαθμός συνειδητότητας διαφέρει από την μία στην άλλη και εξαρτάται από τό συγκεκριμένο στάδιο ζωής τό όποιο κάθε μία διανύει.

Οι μονάδες αναπαριστούν προοπτικά όλες τίς άλλες, καθώς αυτές αναπαριστούν προοπτικά όλες τίς άλλες, καθώς... κτλ. Το τελικό άποτέλεσμα αυτών των άμοιβαίων αναπαραστάσεων είναι τριπλά έντυπωσιακό. Πρώτον, γιατί, ενώ στην πραγματικότητα οι μονάδες δέν άλληλοεπιδρούν, αναπαριστούν τον κόσμο τους ως ένα κόσμο άμοιβαίων άλληλοεπιδράσεων. Δεύτερον, γιατί, αναπαριστώντας όλες τίς άλλες καθώς αναπαριστούν, κάθε μονάδα βιώνει έσωτερικά, ως θεατής, αυτές τίς αναπαραστάσεις, χωρίς νά τό συνειδητοποιεί ότι πρόκειται για έσωτερική, ιδιωτικής ύψης παρακολούθηση της διαδρομής που προγραμματίσει ό Δημιουργός γι' αυτήν. Τρίτον, γιατί κάθε μονάδα, αναπαριστώντας τίς άλλες καθώς αναπαριστούν και αλλάζουν αναπαραστάσεις, δέν διακρίνει μεμονωμένες μονάδες, άλλα σύνολα μονάδων καθώς συγκροτούν πολλαπλότητες. Η εικόνα που βλέπει είναι προοπτική μιας συνεχιστικά δομημένης άλληλουχίας άμοιβαίων διευθετήσεων μονάδων, συγκροτημένων σέ όργανικές ή άνόργανες όλότητες. Έτσι κάθε μονάδα αναπαριστά και βιώνει (ως θεατής) έναν κόσμο χωρίς άλληλοεπιδράσεις, έναν κόσμο προοπτικών, μεταβαλλομένων, αναπαραστασιακών συγκροτήσεων, ως κόσμο χωροχρονικά προσδιοριζομένων και άλληλοεπιδρώντων όργανικών και άνοργάνων όλοτήτων.

Στό σημείο αυτό ανακλύπει τό εξής έρώτημα γιά τό φιλοσοφικό σύστημα του

Leibniz. Πώς είναι εξασφαλισμένο ότι οι προοπτικές, επί μέρους αναπαραστάσεις των μονάδων συνολικά συμφωνούν; Δέν θα ήταν δυνατόν κάθε μία να είναι εφοδιασμένη με μία ταινία ζωής, έτσι ώστε το οικοσύστημα της να είναι διάφορο κάθε άλλης; Δέν θα ήταν δυνατόν στην αναπαραστασιακή δομή κάθε μονάδας να αντιστοιχεί και ένα διαφορετικό σύμπαν, έτσι ώστε σε δύο διαφορετικές μονάδες να αντιστοιχούν δύο διαφορετικά σύμπαντα; Η απάντηση στά δύο τελευταία επί μέρους ερωτήματα είναι καταφατική. Παρά ταύτα οι έκδοχές αυτές έχουν μόνον θεωρητικό ενδιαφέρον. Σύμφωνα με τον Leibniz, ο πανάγαθος Δημιουργός δέν είναι δυνατόν να μάς άπατά. Ο κόσμος αυτός, στον όποϊον ζούμε, υπό την ιδιότητά του ως *ο καλύτερος δυνατός*, χαρακτηρίζεται από παντελή έλλειψη στοιχείων άσυμφωνίας μεταξύ αναπαραστάσεων και αναπαριστωμένων και, κατά συνέπειαν, μεταξύ διαφορετικών προοπτικών αναπαραστάσεων. Στόν κόσμο αυτό, τον όποϊον επέλεξε να δημιουργήσει ο Θεός του χριστιανού Leibniz, κυριαρχεί μία *προκαθορισμένη άρμονία*, ή όποια δέν επιτρέπει άσυμφωνίες τέτοιας ύφης¹⁵.

Όπως ήδη είπώθηκε, ο Leibniz διεμόρφωσε τό σύστημά του στά πλαίσια τής καρτεσιανής παράδοσης. Υπό τήν έννοϊαν αυτήν ή μεταφυσική θεμελίωση του συστήματος του δέν μπορούσε παρά να είναι αναπαραστασιακή και καλύτερα τριπολικού χαρακτήρα. Ο Δημιουργός επέλεξε να δημιουργήσει τον καλύτερο δυνατό κόσμο μέσα από ένα άπειρο πλήθος έναλλακτικών λύσεων. Στόν θεϊκό νοϋ υπήρχαν οι ιδέες - πρότυπα όλων αυτών των έναλλακτικών λύσεων. Άπ' αυτές, οι ιδέες - πρότυπα γιά τον καλύτερο δυνατό κόσμο υποστασιοποιήθηκαν με διάμεσο τήν πράξη τής δημιουργίας, ή όποια είχε σαν άποτέλεσμα τήν εμφάνιση δύο ειδών πραγματικότητας, τής μορφικής και τής αντικειμενικής. Η βάση γιά μία σωστή θεωρία γνώσης του δημιουργημένου κόσμου δέν μπορούσε, λοιπόν, παρά να έχει ως στοιχείο της τον δομικό ίσομορφισμό αυτών των δύο ειδών πραγματικότητας, ως άμεση συνέπεια του δομικού ίσομορφισμού κάθε μίας με τό γεννησιουργό της αίτιο, δηλαδή με τίς ιδέες - πρότυπα από τίς όποϊες και έκπορεύονται.

Στό σημείο αυτό εξαντλείται ή όμοιότητα των συστημάτων Descartes και Leibniz. Ο κοινός, τριπολικός, αναπαραστασιακός χαρακτήρας και των δύο δέν είναι δυνατόν να κρύψει τίς θεμελιώδεις διαφορές τους, από τίς όποϊες θά άπομονώσουμε, έν κατακλείδι, τίς έξής δύο: (α) Ένώ στο καρτεσιανό σύστημα ή χωροχρονικότητα είναι, κατά βάση, δομικό στοιχείο τής μορφικής πραγματικότητας και ή αντικειμενική πραγματικότητα έξεικονίζει ίσομορφικά τήν γεωμετρία του χωροχρόνου, στο σύστημα του Leibniz ό χωροχρόνος γίνεται δομικό έσωτερικό χαρακτηριστικό, όχι του αναπαριστωμένου, που στην προκειμένη περίπτωση είναι οι μονάδες με τίς αναπαραστασιακές τους δομές, αλλά τής αναπαράστασης, καθ' έαυτήν. Ο κόσμος των μονάδων δέν είναι χωροχρονικά προσδιορίσιμος, αυτό που είναι χωροχρονικά προσδιορίσιμο είναι τό έσωτερικό τής αναπαράστασης αυτού του κόσμου, από κάθε μία μονάδα. Βέβαια ό κόσμος των μονάδων έχει χαρακτηριστικά ίσόμορφα προς τον χωροχρόνο. Παρά ταύτα ή ίσομορφία δέν σημαίνει τάντιση. (β) Τό δεύτερο σημαντικό σημείο ως προς τό όποϊο διαφορίζεται τό σύστημα του Leibniz άπ' αυτό του Descartes είναι τό άκόλουθο: Δεδομένου ότι και ό χρόνος και ό χώρος, γιά τον Leibniz είναι χαρακτηριστικά όχι του κόσμου καθώς είναι, αλλά του κόσμου καθώς φαίνεται, οι γεωμετρικές ιδιότητες (όπως π.χ. τά σχήματα) δέν διαφέρουν, ως προς τό όντολογικό τους status, από τίς καθαρές

ιδιότητες τῶν φαινομένων (ὅπως π.χ. ἀπὸ τὰ χρώματα) σέ τίποτε. Εἶναι καί οἱ μὲν καί οἱ δέ ιδιότητες τῆς, κατὰ Leibniz, ἀντικειμενικῆς πραγματικότητας δηλαδή τῶν αἰσθήσεων μας. Ὑπ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, ἡ ιδιαίτερα τονισθεῖσα ἀπὸ τὸν Descartes διάκριση τῶν ιδιοτήτων σέ πρωτεύουσες καὶ δευτερεύουσες στά χέρια τοῦ Leibniz ἐξαφανίζεται γιατί τὸ χωροχρονικό μας σύμπαν, κατὰ Leibniz, εἶναι ἓνα φαινόμενο *bene fundatum* στὴν ἰσόμορφη του, ἀλλὰ μὴ χωροχρονικά προσδιοριζόμενη πραγματικότητα τῶν συνεχῶς, ἀμοιβαῖα καὶ προοπτικά ἀναπαριστῶντων, ζωτικῶν κέντρων, τούτέστιν τῶν *μονάδων*.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Εἶναι ἀρκετὰ γνωστή ἡ καρτεσιανὴ ἐκδοχὴ τοῦ Θεοῦ - Δαίμονα ποὺ μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπατά γιὰ ὅλα ἐκτός ἀπὸ τὸ γεγονός τῆς ἴδιας μας τῆς ὑπαρξῆς. Πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἀπατηθοῦμε στὸ θέμα αὐτὸ, ἀφοῦ ἀναγκαῖα προϋπόθεση γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ψευδοῦς ἀναπαράστασης εἶναι ἡ ὑπαρξὴ αὐτοῦ ποὺ ἀναπαράστησε, ἀναπαριστᾷ ἢ θὰ ἀναπαρστήσει ψευδῶς;
2. Ὡς κανονικὲς συνθήκες θεωροῦμε αὐτές ὑπὸ τίς ὁποῖες ἓνα κανονικό ἄτομο, ποὺ δὲν βρίσκεται ὑπὸ τὴν χρῆση παραισθησιογόνων, δέχεται αἰσθητηριακά μηνύματα ποὺ διακρίνονται, μεταξύ ἄλλων, ἀπὸ συνέχεια, ἐσωτερικὴ συνέπεια, ἀλληλουχία καὶ δυνατότητα στατιστικοῦ ἐλέγχου των. Γιὰ παράδειγμα, κανονικὲς συνθήκες θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι αὐτές τῆς παρακολούθησης μᾶς ὑπαίθριας συναυλίας, σὲ ἓνα χώρο ἠχητικά μονωμένο, ἓνα ἠλιόλουστο ἀπόγευμα, ἀπὸ ἀκροατὴ ποὺ διαθέτει ἀριστη δρασὴ καὶ ἀκοή. Τὸ στοιχεῖο τοῦ στατιστικοῦ ἐλέγχου ἐξασφαλίζεται ἀπὸ μιά στατιστικὰ ἀποδεκτὴ συμφωνία τῶν πραγματικῶν ἢ πιθανῶν ἀκροατῶν τῆς συναυλίας γύρω ἀπὸ τὰ τεκταινόμενα, ὑπὸ τὴν προϋπόθεση ὅτι οἱ ἀκροατῆς αὐτοί, στὴν συντριπτικὴ τους πλειοψηφία, δὲν εἶναι πραγματικοὶ ἢ ὑποψήφιοι τρόφιμοι ἀσύλων. Θεωροῦμε ὅτι ἓνας ὑποψήφιος ἢ πραγματικὸς τρόφιμος ἀσύλου εἶναι, κατ' ἀρχὴν καὶ μεταξὺ ἄλλων, ἀνιχνευσίμος ὡς, συνήθως, ἀποκλειόμενος ἀπὸ στατιστικὰ ἀποδεκτὲς συμφωνίες γνωστικοῦ περιεχομένου.
3. Βλέπε E. Haldane - G. R. T. Ross (eds. and trs.). *The Philosophical Works of Descartes*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969, Vol II, σσ. 52-53.
4. Ἄξιο παρατήρησης ἀποτελεῖ τὸ γεγονός τῆς διαφορετικῆς, καὶ σχεδὸν ἀντίθετης πρὸς τὴν σημερινή, χρήσης τοῦ ὄρου ἀντικειμενικός ἀπὸ τὸν Descartes, γνωστὴ τῆς φιλοσοφίας τῶν Σχολαστικῶν, στοὺς ὁποίους καὶ ὀφείλεται ἡ τέτοια χρῆση τοῦ ὄρου.
5. Εἰδῶ δὲν ἔννοοῦμε ὅτι οἱ ἀντικειμενικά ὑπαρχούσες, στὰ πλαίσια τῶν αἰσθητηριακῶν μας δεδομένων, ὀντότητες μοιράζονται μὲ τίς μορφικά ὑπάρχουσες τὴν ιδιότητα τῆς χωρο-χρονικότητας. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὁμως, τὰ χωροχρονικά χαρακτηριστικά τῶν ὀντοτήτων τῆς δευτέρας κατηγορίας ἔχουν, ὡς ἀντίστοιχὰ τους, τὰ εἰκαστικά γεωμετρικά ἰσοδύναμά τους, ὅπως αὐτὰ ἐμφανίζονται στὶς ὀντότητες τῆς πρώτης κατηγορίας, μέσα ἀπὸ μιά διαδικασία σχετικὰ ἀκριβοῦς ἐξεκόνωσης.
6. Ἐννοοῦμε τὸ φιλοσοφικὸ του σύστημα στὴν τελικὴ του διαμόρφωση. Γιὰ τὴ μελέτη του ἀπαιτεῖται ιδιαίτερα ἡ σπουδὴ τῶν ἀρίμων γραπτῶν τοῦ Leibniz.
7. Βλέπε C. I. Gerhardt (ed.) *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz*, Weidman, Berlin, 1875 - 1980, ἐπτάτομη ἔκδοση, τόμος VI, σ. 598.
8. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 607.
9. Στὸ ἴδιο, τόμος II, σ. 515.
10. Στὸ ἴδιο, τόμος V, σ. 136.
11. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 607.
12. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 598.
13. Στὸ ἴδιο, τόμος VI, σ. 607.
14. Ὁ βαθμὸς αὐτοσυνειδησίας τῶν μονάδων ποικίλει. Ἐτσι, ἀπὸ τίς μονάδες ποὺ συγκροτοῦν κάποιο συγκεκριμένο ἀνθρώπινο ὄν, ὑπάρχει μίᾳ ἡ ὁποία καὶ παίξει τὸν κυρίαρχο ρόλο, διαθέτοντας αὐτοσυνειδησία ὑψηλοτέρου βαθμοῦ ἀπὸ τίς ἄλλες. Ἀντίστοιχα, ἂν θεωρήσουμε τὴν κυρίαρχη μονάδα τῆς πολλαπλότητας μονάδων ποὺ συγκροτοῦν ἓνα ζῶο, αὐτὴ, ἐνῶ ἔχει βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας μεγαλύτερον αὐτοῦ τῶν ὑπολοίπων μονάδων, ποὺ ὅλες μαζί συγκροτοῦν τὸ ζῶο, διαθέτει βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας μικρότερον τοῦ ἀντιστοίχου ποὺ διαθέτει ἡ κυρίαρχη μονάδα τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος. Τὸν χαμηλότερο δυνατὸ βαθμὸ αὐτοσυνειδησίας διαθέτουν οἱ μονάδες ποὺ συγκροτοῦν τὴν λεγομένη ἀνόργανη ὄλη, π.χ. οἱ μονάδες ποὺ συναποτελοῦν μιά συγκεκριμένη πέτρα. Παρὰ ταῦτα, θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι, κατὰ Leibniz, ἀκόμη καὶ ἡ

- άνοργανη ύλη, ως αποτελούμενη από μονάδες, είναι κατά μίαν έννοιαν, ξμβια.
15. Ένα άλλο ερώτημα τό όποϊον ανακύπτει, και τό όποϊον, όμως, αντιμετωπίζεται με τήν ίδια συλλογιστική μέθοδο (χρήση, δηλαδή, τής αρχής ότι ό Δημιουργός, ως πανάγαθος, δέν είναι δυνατόν νά μάς άπατά) είναι τό εξής: Πώς είναι δυνατόν νά αποκλείσουμε τήν έκδοχή ύπαρξης μόνο μιάς μονάδας, τής μονάδας, δηλαδή, γιά τήν ύπαρξη τής όποίας και μόνον είμαστε βέβαιοι, θεωρώντας τή ζωή μας ως παράσταση θεάτρου σκιών, με μοναδικό θεατή και πραγματικό μέτοχο τόν έαυτό μας;
 16. Στο σημείο αυτό θά έπρεπε, ίσως, νά έπισημανθεί ό προδρομικός χαρακτήρας τοϋ Leibniz ως πρός τόν Kant.

ΔΙΟΝ. ΑΝΑΠΟΛΙΤΑΝΟΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ